

ФЕНОМЕН «ВВІЧЛИВІСТЬ» У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ ТЕОРІЇ**Юніна О. Є.**

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри романо-германської філології
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
вул. Коваля, 3, Полтава, Україна
orcid.org/0000-0002-0244-3724
o_iunina@ukr.net*

Хайруліна Н. Ф.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романо-германської філології
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
вул. Коваля, 3, Полтава, Україна
orcid.org/0000-0003-3983-3627
nailiakhairulina@gmail.com*

Ключові слова: *ввічливість, лінгвістична теорія, моральний аспект, морально-етичний аспект, лінгвістичний аспект, культурологічний аспект, англійська мова.*

У статті розглянуто феномен «ввічливість» у лінгвістичній теорії та обґрунтовано необхідність його дослідження в моральному, морально-етичному, лінгвістичному та культурологічному аспектах. Актуальність статті зумовлена недостатнім вивченням феномена «ввічливість» у сучасній лінгвістичній теорії з використанням комплексного підходу, з урахуванням як вербальних, так і невербальних особливостей вираження ввічливості. Суперечність полягає у тому, що, з одного боку, вивченню категорії ввічливості присвячено безліч робіт, а з іншого – комплексне вивчення вербальних та невербальних засобів її вираження у різних культурах на прикладі окремих мовних жанрів у лінгвістичній літературі висвітлено дещо розрізнено та не узагальнено. Об'єктом статті визначено комунікативну категорію ввічливості, а предметом дослідження є підходи до визначення ввічливості в сучасній лінгвістичній теорії в контексті англійської культури. Метою дослідження є визначення основних загальних та національно-специфічних особливостей функціонування категорії ввічливості в англійській мові. Поставлена мета досягається через вирішення такого завдання: розглянути основні напрями вивчення категорії ввічливості у лінгвістичній теорії. Установлено, що в лінгвістичній теорії присутній значний інтерес до вербальних та невербальних особливостей вираження ввічливості в різних культурах. Визначено, що поняття «ввічливість» з позиції культурологічного підходу пояснює характер репрезентації її культурних особливостей у різних культурах світу. Зокрема, з'ясовано, що поняття «ввічливість» може сприйматися одночасно як моральна якість та манера поведінки. Дослідження презентує, що ввічливість як поведінка є засобом підтримки спілкування для людей, що належать до різних груп суспільства. У статті зазначено, що способи ввічливого спілкування залежать від контексту та етикетної ситуації. Зроблено висновок про те, що всі культури по-різному розуміють і виявляють ввічливість, що означає необхідність вивчити культурні особливості ввічливості з урахуванням своєрідності мови в етикетних ситуаціях окремої нації. Подальші дослідження феномена «ввічливість» вбачаються в аналізі різних вербальних форм його вираження як у різних жанрах, так і в різних мовах світу.

THE PHENOMENON OF “POLITENESS” IN MODERN LINGUISTIC THEORY

Yunina O. Ye.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Romance and Germanic Philology
Luhansk Taras Shevchenko National University
Kovalya str., 3, Poltava, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0244-3724
o_iunina@ukr.net*

Khairulina N. F.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Romance and Germanic Philology
Luhansk Taras Shevchenko National University
Kovalya str., 3, Poltava, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3983-3627
nailiakhairulina@gmail.com*

Key words: *politeness, linguistic theory, moral aspect, moral and ethical aspect, linguistic aspect, cultural aspect, English language.*

The article examines the linguistic theory and substantiates the need to study the phenomenon of «politeness» from a moral, moral-ethical, linguistic and cultural aspects. The relevance of the article lies in the insufficient study of the phenomenon of «politeness» in a comprehensive approach, taking into account both verbal and non-verbal features of the expression of politeness in modern linguistic theory. The contradiction lies in the fact that, on the one hand, many works are devoted to the study of the category of politeness, and on the other hand, the complex study of verbal and non-verbal means of its expression in different cultures, using the example of individual language genres, is covered in the linguistic literature somewhat separately and not generalized. The object of the article is defined as the communicative category of politeness, and the subject of research are presented by the approaches to the definition of politeness in modern linguistic theory in the context of English-speaking culture. The purpose of the study is to determine the main general and nationally specific features of the functioning of the politeness category in the English language. The set goal is achieved by solving the following problem: to consider the main areas of study of the category of politeness in linguistic theory. It has been established that in linguistic theory there is a significant interest in verbal and non-verbal features of expressing politeness in different cultures. It was determined that the concept of «politeness», from the position of a cultural approach, explains the character of its representation from the cultural features of different cultures of the world. In particular, it was found that the concept of «politeness» can be perceived simultaneously as a moral quality and a manner of behavior. The study presents that politeness as a behavior is a means of maintaining communication for people belonging to different groups of society. The article states that the ways of polite communication depend on the etiquette situation and are not perceived out of context. It was concluded that all cultures understand and express politeness differently, which means the need to study the cultural features of politeness taking into account the peculiarities of language in etiquette situations of a particular nation. Further studies of the phenomenon of «politeness» can be seen in the analysis of different verbal forms of its expression in different languages of the world.

Вступ. У сучасній лінгвістиці «ввічливість» як феномен є доволі неоднозначним поняттям, оскільки охоплює водночас культурну, соціальну, моральну та лінгвістичну категорії. Незважаючи на велику кількість наукових досліджень, що присвячені дослідженню ввічливості, це поняття і досі немає одноставного термінологічного визначення. Тому найбільш доцільним є саме комплексне вивчення проблеми з акцентом на міжкультурний аспект у сучасній лінгвістиці. Актуальність цієї теми полягає у недостатній вивченості феномена «ввічливість» із застосуванням комплексного підходу, з урахуванням як вербальних, так і невербальних особливостей вираження ввічливості у сучасній лінгвістичній теорії.

Аналіз наукової спадщини виявив значну суперечність, що полягає в тому, що з одного боку, вивченню категорії ввічливості присвячено безліч робіт (Р. Ватс, Д. Кадар, Н. Лі, А. Патерностер, Л. Поліщук, Т. Пушкар та ін), а з іншого – комплексне вивчення вербальних та невербальних засобів її вираження у різних культурах на прикладі окремих мовних жанрів у лінгвістичній літературі висвітлено дещо розрізнено та не узагальнено (Т. Алабдалі, С. Осама, П. Сапірті, В. Ченг, та ін.).

Саме тому **об'єктом** цього дослідження є комунікативна категорія ввічливості, а **предметом** дослідження є підходи до визначення ввічливості в сучасній лінгвістичній теорії в контексті англійської культури. **Метою** дослідження є визначення основних загальних та національно-специфічних особливостей функціонування категорії ввічливості в англійській мові. Поставлена мета досягається через вирішення такого завдання: розглянути основні напрями вивчення категорії ввічливості у лінгвістичній теорії.

Результати дослідження. Успішність міжкультурної комунікації в сучасному соціумі зумовлюється багатьма чинниками, зокрема дотриманням правил ввічливого спілкування. За словами Л. Поліщук та Т. Пушкар, категорії ввічливості належить дуже важлива роль в ефективній комунікативній взаємодії [1, с. 154].

Попри велике значення ввічливості в нашому житті, існує неоднозначність у визначенні цієї категорії у гуманітарному науковому просторі. Так, «ввічливість» з *моральної точки зору* розглядає Д. Кадар, на думку якого моральна якість особистості людини має проявлятися у характерних вчинках, поведінці та ставленні до інших людей, а з гуманітарної точки зору людина визнається найвищою цінністю суспільства [2, с. 154]. Схожа думка простежується і в роботі Н. Нашруддіна, який визначає ввічливість як моральну якість людини, для якої толерантність та повага до іншої людини є повсякденною нормою поведінки [3, с. 213].

Н. Лі також має схожу думку, але у його трактовці уточнюється, що слова «*polite*» та «*courteous*» хоча і позначають «ввічливий», але перше слово означає зовнішній аспект поведінки, а друге – гармонію зовнішнього прояву і доброзичливе ставлення до людини [4, с. 3]. А. Патерностер трактує ввічливість як із позиції делікатного ставлення до людей, що нас оточують, так і з позиції вміння бути тактовним відповідно до обставин та оточення [5, с. 161].

З *морально-етичної точки зору* ввічливість є комплексним явищем, нерозривним пов'язаним із поняттями етики та моралі. Вчені вважають, що необхідність ввічливості є конкретизацією вимог моралі, тобто ставлення до іншої людини розглядається як досягнення мети, а не як засіб досягнення власних цілей [6, с. 32]. З цього погляду до системи поняття «ввічливість» входять такі компоненти, як повага, шанобливість, тактовність, культура поведінки та культурність, вплив яких на процес комунікації регулюється правилами пристойності у суспільстві; повага та культура поведінки [3, с. 215]. Г. Хелд вважає, що ввічливість – це не тільки поважне та уважне ставлення до людей, але і прояв чемності, доброзичливості та інтелігентності у ставленні до інших [7, с. 49].

Феномен ввічливості з *лінгвістичної точки зору* став вивчатися у західній прагмалінгвістиці недавно (кінець 1960-х – початок 1970-х років) [8, с. 43]. Першим, хто сформулював основні засади розмови, був І. Гофман, який запровадив поняття «особа», тобто позитивна оцінку себе, що виникає у процесі спілкування та оцінюється іншими людьми. [9, с. 55]. Способом підтримання «особи» є дотримання міжособистісних ритуалів (*interpersonal rituals*). До них належать презентаційні ритуали (*presentational rituals*) – акти, з яких адресант повідомляє і приймає точку зору адресатів; та ритуали уникнення (*avoidance rituals*) – форми вираження поважного ставлення, де співрозмовники можуть тримати певну дистанцію один від одного [10, с. 158].

Ґрунтуючись на принципах кооперації, П. Грайс запропонував слідувати чотирьом максимам: максимі кількості (бути інформативним, але не багатослівним); максимі якості (повідомлення має бути правдивим); максимі відношення (не можна відхилятися від теми) та *максимі способу* (унікати двозначності та недомовленості) [цит. за: 11, с. 9].

Вчені П. Браун і С. Левінсон запровадили поняття «позитивної» ввічливості та «негативної» ввічливості. Стратегії позитивної ввічливості полягають у вираженні солідарності адресатові і виражаються в лініях поведінки, таких як: прояв уваги до людини, емоційна емпфаза «*How absolutely marvellous!*»; інтенсивний інтерес до

адресата, наприклад цитування адресата виразами «*You know?*», «*Isn't it?*»); створення атмосфери групової ідентичності, використання діалекту, жаргон, звернення «ти», еліптичні утворення; прагнення до згоди (повтори у діалогах); використання фраз на кшталт «*sort of*», «*kind of*», «*in a way*»; використання займенника «ми» в пропозиціях; жарти; пропозиції та обіцянки; вираз оптимізму в проханні; залучення адресата у діяльність (використання займенника «ми»); обґрунтування пропозицій та прохань як підкреслення взаємодії та співробітництва; затвердження взаємності зобов'язань; матеріальні подарунки адресатові; прояв солідарності та розуміння [цит. за: 12, с. 112].

«Негативна» ввічливість – це стратегія у наданні свободи адресатові, тобто орієнтованість на уникнення прохань внаслідок використання непрямих мовних актів; використання дещо пом'якшених модальних конструкцій; вираження самоповаги; здатність до вибачення у незручних для адресата ситуаціях; здатність до використання пасивних та безособових конструкцій [там само].

Також науковці наголошують на необхідності розрізняти стратегії ненав'язування власної позиції співрозмовцем. Така стратегія, з одного боку, нагадує стратегію негативної ввічливості, але відрізняється тим, що доповідач більше турбується про збереження особистого авторитету під час розмови. У цьому контексті виокремлюють: прямі та віддалені натяки; перебільшення; фокусування; риторичні питання; двозначність; тавтологію; іронію; применшення; багатозначну метафоризацію; генералізацію; використання прислів'їв; суперечність; незакінчені висловлювання [13, с. 75]. Р. Воттс запропонував розмежувати такі поняття, як «ввічливість» та «ввічлива поведінка» (*politic behavior*), бо останнє, на думку дослідника, стосується більше зовнішнього боку ввічливості, тобто характеризується як доречне й очікуване [14, с. 43].

Поняття ввічливості в культурологічному аспекті представимо спершу з точки зору Г. Хофстеде. На думку вченого, воно складається із неписаних правил соціальної гри [цит. за: 15, с. 4]. На думку деяких науковців, національні особливості комунікативної поведінки, з якими стикаємося в лінгвопрагматичному контексті, являють собою закріплені традицією колективні звички народу, які виявляються у виборі та перевазі вживання в процесі спілкування різноманітних комунікативних стратегій та засобів комунікації, внаслідок чого виробляється національний стиль комунікації [цит. за: 16, с. 16].

Х. Спенсер пояснює різницю використання вербальних засобів представниками різних культур залежністю від різниці у сприйнятті контек-

стуальних норм. Так, науковець наводить приклад спільних бізнес-зустрічей японців та американців, які після закінчення спілкування мають різні оцінки ситуації [цит. за: 13, с. 75].

Е. Холл запропонував комунікативну модель культур, для яких характерні такі системи інформації: спілкування; навчання; гра; гендерні ролі; забезпечення умов життя; уявлення про час; соціальна організація людей; здатність захистити соціальну групу; використання матеріальних ресурсів. [цит. за: 17, с. 161]. Окрім цього, вчений вважає, що весь соціум можна поділити на культури з низьким контекстом та культури з високим контекстом (*high-context-culture*), тобто де люди добре орієнтуються в подіях, оскільки щільність неформальних інформаційних мереж дозволяє їм практично завжди бути поінформованими [там само].

Е. Холл є також основоположником проксемики – дисципліни, що вивчає роль простору в комунікативній поведінці людини. Він розділив типи використання людьми соціального простору на такі категорії, як: організація простору; міжособистісна дистанція; особистий простір; орієнтація у просторі. Окрім цього, вчений виділив зони, дистанції у спілкуванні між людьми: інтимна дистанція; зона особистого спілкування; соціальна дистанція (ділові розмови); зона громадського спілкування (оратор – публіка) [цит. за: там само, с. 162].

Видатний культуролог Г. Хофстеде розробив параметричну модель у міжкультурному спілкуванні, де виокремив: дистанцію влади (нерівність у суспільстві); колективізм або індивідуалізм (інтереси групи ставляться вище за інтереси індивідуума); очікування невизначеності; фемінінність та маскулінінність; довгострокові або короткострокові тимчасові орієнтації; потурання бажанням або стриманість щодо основних та природних людських потреб, пов'язаних із насолодою життям та отриманням задоволення [цит. за: там само, с. 166].

Висновки. Отже, аналіз наукової літератури вказує на зростання інтересу суспільства до вербальних та невербальних особливостей вираження феномена «ввічливість» у різних культурах світу. Дослідження дало можливість з'ясувати, що поняття «ввічливість» може сприйматися одночасно як моральна якість та як манера поведінки. Ввічливість як поведінка є засобом підтримки спілкування для людей, що належать до різних соціальних груп. Способи ввічливого спілкування залежать від контексту та етикетної ситуації. Понад те, всі культури по-різному розуміють і виявляють ввічливість, що зумовлює необхідність вивчити культурні особливості ввічливості з урахуванням своєрідності мови в етикетних ситуаціях окремої нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пушкар Т. М., Поліщук Л. П. Вербальні засоби і стратегії ввічливості в англomовному політичному дискурсі. *Scientific Publishing Center "Sci-conf. com. ua"*. 2021. С. 151–157.
2. Kádár D. Z. Introduction: Advancing linguistic politeness theory by using Chinese data. *Acta Linguistica Academica*. 2019. V. 66. № 2. P. 149–164.
3. Nashruddin N., Al-Obaydi L. H. Linguistics Politeness in Reinforcing Character During Learning Activities. *Ethical Lingua: Journal of Language Teaching and Literature*. 2021. Vol. 8. № 1. P. 210–217.
4. Lee H. Y. Linguistic politeness in the Chinese language and culture *Theory and Practice in Language Studies*. 2020. Vol. 10. № 1. P. 1–9.
5. Paternoster A. The codification of nineteenth-century etiquette: On politeness, morality, rituals and discernment. *Journal of Historical Pragmatics*. 2023. Vol. 24. № 1. P. 160–178.
6. Ganievna T. S., Odinakhan R. Language and ethics. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*. 2022. Vol. 10. № 12. P. 1026–1029.
7. Held G. A culture of “pleasing”? Conceptual observations on the development of European “politeness” behaviour between aesthetics and ethics. *Journal of Historical Pragmatics*. 2023. Vol. 24. № 1. P. 49–67.
8. Watts R. J. 2. Linguistic politeness and politic verbal behaviour: Reconsidering claims for universality. *Politeness in language: Studies in its history, theory and practice*. 2019. Vol. 59. P. 43–52.
9. Kádár D. Z., House J. Interaction ritual and (im) politeness. *Journal of Pragmatics*. 2021. Vol. 179. P. 54–60.
10. Cheng W., Lam P. Speech acts, facework, and politeness: Sociopragmatics and intercultural relationship-building. *The Routledge Handbook of Language and Intercultural Communication*. Routledge. 2020. P. 156–172.
11. Qodirberganovna A. N. Representation of Maximums in Axiolinguistic Evaluation of Politeness Category in Uzbek and English Languages. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993–2769). 2023. Vol. 1. № 6. P. 39–41.
12. Sapitri P. A. et al. Exploring Brown and Levinson's Politeness Strategies: An Explanation on the Nature of the Politeness Phenomenon. *REiLA: Journal of Research and Innovation in Language*. 2019. Vol. 1. № 3. P. 111–117.
13. Alabdali T. S. Revisiting Brown and Levinson's politeness theory: A middle-eastern perspective. *Bulletin of Advanced English Studies*. 2019. Vol. 2. № 2. P. 73–78.
14. Watts R. J. Linguistic politeness and politic verbal behaviour: Reconsidering claims for universality. *Politeness in language: Studies in its history, theory and practice*. 2019. Vol. 59. P. 43.
15. Osama S. Sociopragmatics in Cartoons: Politeness and Power Violations in the Arabic Version of Gumball. *بادآلآ يف يملعلا ثحبلآ ةلجم*. 2023. Vol. 24. № 1. P. 1–35.
16. Obidovna D. Z. The Main Concepts Of Politeness In Modern Linguopragmatics : The Politeness Principle By J. Leech. *International Journal of Pedagogics*. 2022. Vol. 2. № 11. P. 15–20.
17. Ahmed M. B., Mun'im Ghaffori A. A. Non-verbal Politeness in English Etiquette Books and Prophetic Sunnah. *Journal of University of Human Development*. 2019. Vol. 5. № 3. P. 156–167.

REFERENCES

1. Pushkar T. M., Polishchuk L. P. (2021) Movlennevi zasobi i strategii vvichlivosti v anglomovnomu politichnomu diskursi [Means of speech and strategies of politeness in English-language political discourse]. *Scientific Publishing Center "Sci-conf. com. ua"*. 2021. pp. 151–157.
2. Kádár D. Z. (2019) Introduction: Advancing linguistic politeness theory by using Chinese data. *Acta Linguistica Academica*. Vol. 66. № 2. pp. 149–164.
3. Nashruddin N., Al-Obaydi L. H. (2021) Linguistics Politeness in Reinforcing Character During Learning Activities. *Ethical Lingua: Journal of Language Teaching and Literature*. Vol. 8. № 1. pp. 210–217.
4. Lee H. Y. (2020) Linguistic politeness in the Chinese language and culture *Theory and Practice in Language Studies*. Vol. 10. № 1. pp. 1–9.
5. Paternoster A. (2023) The codification of nineteenth-century etiquette: On politeness, morality, rituals and discernment. *Journal of Historical Pragmatics*. Vol. 24. № 1. pp. 160–178.
6. Ganievna T. S., Odinakhan R. (2022) Language and ethics. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*. Vol. 10. № 12. pp. 1026–1029.
7. Held G. (2023) A culture of “pleasing”? Conceptual observations on the development of European “politeness” behaviour between aesthetics and ethics. *Journal of Historical Pragmatics*. Vol. 24. № 1. pp. 49–67.
8. Watts R. J. 2. (2019) Linguistic politeness and politic verbal behaviour: Reconsidering claims for universality. *Politeness in language: Studies in its history, theory and practice*. Vol. 59. pp. 43.

9. Kádár D. Z., (2021) House J. Interaction ritual and (im) politeness. *Journal of Pragmatics*. Vol. 179. pp. 54–60.
10. Cheng W., Lam P. (2020) Speech acts, facework, and politeness: Sociopragmatics and intercultural relationship-building. *The Routledge Handbook of Language and Intercultural Communication*. Routledge. pp. 156–172.
11. Qodirberganovna A. N. (2023) Representation of Maximums in Axiolinguistic Evaluation of Politeness Category in Uzbek and English Languages. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993–2769)*. Vol. 1. № 6. pp. 39–41.
12. Sapitri P. A. et al. (2019) Exploring Brown and Levinson's Politeness Strategies: An Explanation on the Nature of the Politeness Phenomenon. *REiLA: Journal of Research and Innovation in Language*. Vol. 1. № 3. pp. 111–117.
13. Alabdali T. S. (2019) Revisiting Brown and Levinson's politeness theory: A middle-eastern perspective. *Bulletin of Advanced English Studies*. 2019. Vol. 2. № 2. pp. 73–78.
14. Watts R. J. (2019) Linguistic politeness and polite verbal behaviour: Reconsidering claims for universality. *Politeness in language: Studies in its history, theory and practice*. Vol. 59. p. 43.
15. Osama S. (2023) Sociopragmatics in Cartoons: Politeness and Power Violations in the Arabic Version of Gumball. *يف يملعلا تحبلا ءلجم بادل*. Vol. 24. № 1. pp. 1–35.
16. Obidovna D. Z. (2022) The Main Concepts Of Politeness In Modern Linguopragmatics : The Politeness Principle By J. Leech. *International Journal of Pedagogics*. Vol. 2. № 11. pp. 15–20.
17. Ahmed M. B., Mun'im Ghaffori A. A. (2019) Non-verbal Politeness in English Etiquette Books and Prophetic Sunnah. *Journal of University of Human Development*. Vol. 5. № 3. pp. 156–167.